Pentti Lähteenoja
Ylijohtaja
Maa- ja metsätalousministeriö
12.3.2025

VNS 9/2024 vp Valtioneuvoston puolustusselonteko

Ruoka- ja vesihuollon turvaaminen kaikissa olosuhteissa on keskeinen osa yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta. Tuoreessa Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa maa- ja metsätalousministeriön (MMM) päävastuulla ovat seuraavat strategiset tehtävät: vesihuollon turvaaminen, tulva- ja kuivuusriskien hallinta ja patoturvallisuuden varmistaminen sekä elintarvike- ja päivittäistavarahuollon turvaaminen. Nato on määritellyt seitsemän perusvaatimusta yhteiskunnan kriisinkestävyydelle. Neljäs perusvaatimus on ruoka- ja vesihuollon turvaaminen.

MMM on osallistunut Naton siviilivalmiussuunnitteluun jo Suomen rauhankumppanuussopimuksen aikana. Naton siviilivalmiussuunnittelu on laajentunut resilienssitoiminnaksi ja Suomen rauhankumppanuus on muuttunut puolustusliiton jäsenyydeksi. Käytännössä muutos on MMM:n näkökulmasta näkynyt erityisesti siviili-sotilasyhteistyön vahvistumisena ja laajentumisena. Ruoka- ja vesihuollon turvaaminen ovat osa Naton puolustussuunnittelua, siihen liittyvää tiedonkeruuta ja arviointia sekä Naton uutta vastejärjestelmää. Resilienssitoiminnan tavoite on kahtalainen: toisaalta turvata siviiliyhteiskunnan perustoiminnot sotilaallisessa kriisissä ja toisaalta mahdollistaa puolustusliiton sotilasoperaatiot. Sotilasosastojen ruoka- ja vesihuolto tukeutuu siviiliyhteiskuntaan.

Oikea-aikainen EU-vaikuttaminen on ratkaisevan tärkeää ruoka- ja vesihuollon turvaamisessa. Ruoka- ja vesihuollon tarvikkeiden saatavuus riippuu sisämarkkinoiden ja kolmasmaakaupan toiminnasta. EU:n yhteinen maatalouspolitiikka määrittää pitkälti reunaehdot jäsenmaiden maataloustuotannolle, vaikka maatalouspolitiikkaa on sen uudistusten yhteydessä viety yhä markkinalähtöisempään suuntaan. EU komission odotetaan lähiaikoina julkistavan varautumisunionistrategian. Siinä hyödynnetään presidentti Niinistön raporttia siviili- ja sotilaallisen varautumisen ja valmiuden kokonaisvaltaisesta parantamisesta Euroopassa. Kriittisten toimijoiden kriisinkestävyyttä sääntelevä CER-direktiivi sekä kyberturvallisuusdirektiivi NIS 2 koskevat muun muassa elintarvikkeiden tuotantoa ja jakelua sekä juomavettä ja jätevettä. Suomessa on RescEU-varmuusvarasto terveydenhuollon tarvikkeille.

Viime vuosina on nähty, että maatalouden tuotantopanosten ja maataloushyödykkeiden maailmanmarkkinat reagoivat herkästi erilaisiin häiriötilanteisiin. Venäjän täysimittaisen hyökkäyssodan käynnistyminen Ukrainaan keväällä 2022 nosti voimakkaasti lannoitteiden hintoja ja aiheutti niiden saatavuushäiriöitä. Vaikeassa häiriötilanteessa maataloushyödykkeiden saatavuus maailmanmarkkinoilta voi estyä kokonaan. Tämän vuoksi useimmat maat pyrkivät turvaamaan oman maataloustuotantonsa ja elintarvikkeiden omavaraisuuden.

Kotimainen maataloustuotanto on melko riippuvaista ulkomailta tuotavista tuotantopanoksista. Poltto- ja voiteluaineiden ohella Suomeen tuodaan muun muassa eläinrehujen täydennysvalkuaista ja -lisäaineita, kasvinsuojeluaineita, eläinlääkkeitä sekä maatalouskoneita ja niiden varaosia ja tarvikkeita. Lannoitteiden raaka-aineissa ei ole onnistuttu vielä kokonaan purkamaan Venäjä-riippuvuutta. Niin ikään vesihuollossa tarvitaan kemikaaleja, joita ei valmisteta lainkaan kotimaassa. On tärkeää varautua mahdollisiin markkinahäiriöihin edistämällä tuontia korvaavaa kotimaista tuotantoa, varastoimalla kriittisiä tarvikkeita sekä kehittämällä liittolaismaiden kanssa yhteistyötä huoltovarmuudessa.

Maataloustuotannolla on Suomessa useita haasteita: lyhyt kasvukausi, pitkät kuljetusetäisyydet, kroonisesti heikko kannattavuus, vaikeudet rahoituksen saamisessa sekä yritystoiminnan jatkajien vähäinen määrä erityisesti kotieläintuotannossa. Maataloustuotannon haasteet korostuvat Itä- ja Pohjois-Suomessa, jotka ovat puolustussuunnittelun kannalta keskeisiä alueita. Maataloustuotannon säilyttäminen koko maassa ja sen kriisinkestävyyden vahvistaminen tulee nähdä ennen kaikkea investointina yhteiskunnan kokonaisturvallisuuteen.

Suomessa tuotetaan keskimäärin kaksi kolmasosaa maassa kulutettavista elintarvikkeista. Elintarvikkeiden omavaraisuus on Suomen viiteryhmään verrattuna melko hyvällä tasolla. Tuoteryhmittäin omavaraisuusaste vaihtelee,

mutta häiriötilanteessa on mahdollista ainakin jossain määrin korvata saatavuusvaikeuksissa olevan tuoteryhmän tuotteita toisen tuoteryhmän tuotteilla. Kriisitilanteessa kotimaista maataloustuotantoa pystytään lisäämään, mutta se vaatii aikaa. Maataloustuotanto perustuu luonnonolosuhteisiin ja biologisiin prosesseihin, joita ei yleensä ole mahdollista nopeuttaa. Kriisitilanteessa tarvittavaa puskuria ylläpidetään toisaalta varmuusvarastoinnilla ja toisaalta maiden välisillä huoltovarmuussopimuksilla.

MMM:n näkemyksen mukaan Suomen pitää vahvistaa huoltovarmuuden yhteistyötä erityisesti Ruotsin ja Norjan kanssa. Maiden väliset huoltovarmuuden yhteistyöjärjestelyt on syytä päivittää muuttunutta turvallisuustilannetta vastaaviksi. Mahdollisessa merenkulun häiriötilanteessa Suomen ulkomaankaupan tavaravirrat kulkisivat maakuljetuksina Ruotsin ja Norjan kautta. Lisäksi mailla on toisiaan täydentäviä vahvuuksia. MMM on keskustellut Ruotsin viranomaisten kanssa maiden välisistä yhteistyömahdollisuuksista viljan varmuusvarastoinnissa.

Yksi Ukrainan sodan opetuksista on, että sotatoimet kohdistuvat ruoka- ja vesihuoltoon. Hyökkääjä pyrkii tuhoamaan ruoka- ja vesihuollon rakenteita ja sitä kautta heikentämään yhteiskunnan toimintakykyä sekä siviili- että sotilastoiminnoissa ja haastamaan henkistä kriisinkestävyyttä. Lisäksi iskuilla on pyritty vaikeuttamaan Ukrainan taloudelle tärkeää viljan vientiä. Venäjän sotatoimien kohteina ovat olleet muun muassa energia- ja vesihuoltoa palvelevat patorakennelmat sekä ruokahuollon kannalta keskeiset satamaterminaalit ja logistiikkakeskukset. Ukrainan sodan kokemusten perusteella Suomessa pitää vahvistaa ruoka- ja vesihuollon kriittisten kohteiden suojausta ja kriisinkestävyyttä. Varautumistoimet on tehtävä normaaliolojen aikana. MMM on parhaillaan uudistamassa vesihuoltolakia siten että vesilaitokset säilytetään kunnallisessa omistuksessa.